

Anna Arciszewska

Nazewnictwo miejskie dzielnic, placów i ulic Katowic

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 6,
7-17

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Arciszewska

Nazewnictwo miejskie dzielnic, placów i ulic Katowic

1. Klasyfikacja nazw miejskich

Przedmiotem niniejszej pracy jest przedstawienie różnorodności nazw miejskich występujących na obszarze miasta Katowice.

W pracach dotyczących nazewnictwa miejskiego wielu badaczy zwraca szczególną uwagę na problemy związane z trudnościami jednolitej klasyfikacji nazw miejskich. Próbę uporządkowania nazewnictwa w klasyfikacji miejskiej podjęła K. Handke¹, zaproponowała podział nazw miejskich na motywowane i niemotywowane, gdzie pierwsze z nich posiadają wartość realnoznaczeniową, innymi słowy zawierają historyczny proces tworzenia się nazwy, drugie natomiast nie posiadają tej wartości. Współcześni badacze przychylają się do tego podziału, jednocześnie zwracają uwagę, iż nie da się wyznaczyć sztywnej granicy oddzielającej nazwy motywowane i niemotywowane. Z. Zagórski² wyodrębnia dodatkowo grupę nazw półrzędowych (w połowie motywowanych). D. Kopertowska³ uwzględnia motywację historyczną, współczesną i pośrednią. Zmodyfikowaną wersję dotychczasowego podziału nazw miejskich stosuje J. Chojnacki⁴. W ujęciu autora nazwy pamiątkowe mają inne niż powszechnie stosowane w onomastyce znaczenie. „Nazwa pamiątkowa” w odniesieniu do nazw niemotywowanych zastąpiona została terminem „nazwa uznaniowa”. Natomiast określenie „nazwa pamiątkowa”, zarezerwowane jest

¹ K. Handke, *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992, s. 72–74.

² Z. Zagórski, *Nazwy części miasta (dzielnic, osiedli, wsi, osad miejskich)*, [w:] Zagórski Z. (red.), *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, Poznań 2008, s. 157–164.

³ D. Kopertowska, *Kielce. Historia i współczesność w nazewnictwie*, Kielce 2001, s. 340–342.

⁴ J. Chojnacki, *Nazwy ciągów i obiektów komunikacyjnych (ulic, alei, placów, mostów, itp.)*, [w:] Zagórski Z. (red.), *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, (red.), Poznań 2008, s. 431.

wyłącznie dla postaci lub wydarzeń ściśle związanych z miejscem noszącym obecnie tę nazwę; nazwa posiada zatem motywację.

W przeprowadzonej przeze mnie na podstawie *Planu Miasta*⁵ Katowic analizie słownikowej pod kątem znaczenia onomastycznego nazw dzielnic, placów i ulic Katowic uwzględniłam semantyczną klasyfikację nazw W. Taszyckiego⁶, jak również formalny podział S. Rosponda⁷. W szczegółowym podziale nazw zwyczajowo przyjmuje się dualność nazewniczą.

1. Klasyfikacja semantyczna

Nazwy miejskie w klasyfikacji semantycznej dzieli się, według modelu K. Handke⁸, na dwa rodzaje: nazwy motywowane i nazwy niemotywowane.

Tabela 1.1. Zestawienie liczbowe nazw miejskich Katowic (dzielnic, placów i ulic).

		liczba		%
Nazwy motywowane	dzielnice	79	397	34%
	place	11		
	ulice	307		
Nazwy niemotywowane	dzielnice	13	772	66%
	place	20		
	ulice	739		
		1169		100%

Nazwy motywowane charakteryzują się głęboko zakorzenioną wartością realnoznaczeniową (motywacja semantyczna). Są to głównie nazwy starsze, utworzone spontanicznie przez mieszkańców tej ziemi na przestrzeni wielu lat rozwoju miasta. W powyższej tabeli przedstawiłam stosunek nazw motywowanych do niemotywowanych z całego obszaru badanego miasta, spostrzeżenia nasuwają się same: nazw motywowanych w Katowicach jest dwukrotnie mniej. Podobną tendencję przedstawiła E. Supranowicz⁹ w opisie nazw ulic Krakowa oraz J. Chojnacki w opisie ulic Poznania (J. Chojnacki 2008 515). Nazwy tworzone spontanicznie przez mieszkańców (motywowane) zdają się nie mieć szans zaistnienia w obecnych czasach postępu i nowoczesności, gdzie nazwy ulic, z uwagi na tempo nadania, wyznacza urząd.

Wśród motywowanych w niniejszej pracy wyróżniłam nazwy: topograficzne, lokalizujące, kierunkowe, kulturowe, dzierżawcze, okolicznościowe, patronimiczne, relacyjne ponowione. Motywowanymi są również te nazwy pamiątkowe, poprzez które mieszkańcy chcieli oddać hołd ważnym dla miasta postaciom i wydarzeniom.

⁵ B. Konopska (red.), *Plan miasta Katowice*, Warszawa 2005.

⁶ W. Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, Kraków 1946, s. 42–54.

⁷ S. Rospond, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957, s. 28–53.

⁸ K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Stieber Z., Taszycki W., Urbańczyk S. (red.) „Prace Onomastyczne”, t. 13., Wrocław 1970, s. 51–63 oraz K. Handke, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] Rzetelska-Feleszko E. (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa–Kraków 1998, s. 290–294.

⁹ E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995, s. 11.

Nazwy niemotywowane, jak podaje K. Handke, nie posiadają wartości realnoznaczeniowej ani udokumentowanej genezy, tym samym nie zawierają motywacji semantycznej. Są to nazwy stosunkowo młode i powstają głównie w oparciu o wzorce urzędnicze. Ich zaletą ma być łatwość zapamiętywania dziesiątków nowo powstających ulic.

Wyróżniłam tu nazwy: pamiątkowe (odosobowe, od nazw różnych organizacji), od nazw wydarzeń historycznych, geograficzne, przyrodnicze (z rozróżnieniem form przymiotnikowych od nazw pospolitych przyrody ożywionej i przyrody nieożywionej), metaforyczne, odzawodowe, etniczne.

Przykłady nazw miejskich Katowic w klasyfikacji semantycznej:

Nazwy motywowane:

Nazwy topograficzne:

Kamionka, Załęże, Sośnina, Dąb, Brynów, Szadok, Zawodzie, Dąbrówka Mała, Burowiec, Bagno, Roździeń, Ochojec, Zarzecze, Podlesie, Dąbrowa, ul. Kamienna, ul. Kątowa, ul. Kępowa, ul. Kręta, ul. Nad Jarem, ul. Nizinna, ul. Piaskowa, ul. Podgórna, ul. Podleśna, ul. Skalna, ul. Stawowa, ul. Trzech Stawów, ul. Tarninowa, ul. Upadowa, ul. Wąska.

Nazwy lokalizujące:

Śródmieście, pl. Synagogi, ul. Bankowa, ul. Chemiczna, ul. Cmentarna, ul. Dworcowa, ul. Działkowa, ul. Fabryczna, ul. Franciszkańska, ul. Graniczna, ul. Lotnisko, ul. Łąkowa, ul. Magazynowa, ul. Mariacka, ul. Misjonarzy Oblatów, ul. Młyńska, ul. Ogrodowa, ul. Poczтовая, ul. Policyjna, ul. Sądowa, ul. Stalowa, ul. Staromiejska, ul. Starowiejska, ul. Strzelnica, ul. Studencka, ul. Szkolna, ul. Szpitalna, ul. Szybowa, ul. Tartaczna, ul. Teatralna, ul. Tunelowa, ul. Telewizyjna, ul. Uniwersytecka, ul. Wyrobiskowa, ul. Żelazna.

Nazwy kierunkowe:

ul. Bielska, ul. Bogucicka, ul. Brynowska, ul. Chorzowska, ul. Gaszowicka, ul. Giszowiecka, ul. Gliwicka, ul. Janowska, ul. Katowicka, ul. Kochłowska, ul. Ligocka, ul. Mikołowska, ul. Pszczyńska, ul. Roździeńska, ul. Siemianowicka, ul. Sosnowiecka, ul. Szopienicka, ul. Śmiłowska, ul. Załęska.

Nazwy kulturowe:

Drajok, Karbowa, Obroki, os. Dębowe Tarasy, Ligota, Panewniki, Sadyba, Wymysłów, Szabelnia, Szopienice, Siągarnia, Kopaniny, ul. Barbórki, ul. Ceglana, ul. Chodnikowa, ul. Dobrego Urobku, ul. Drzewna, ul. Górniczego Dorobku, ul. Górniczego Stanu, ul. Kopalniana, ul. Pokładowa, ul. Przemysłowa, Rynek, ul. Targowa, ul. Węglowa, ul. Węglana.

Nazwy dzierżawcze:

Kuźnica Bogucka, Koszutka, Muchowiec, Bederowiec, Klimzowiec, Józefowiec, Welnowiec, Janów, Nikiszowiec, Giszowiec, Kostuchna, ul. Grabonia.

Nazwy okolicznościowe:

Kolonia Wojewódzka, Murcki.

Nazwy patronimiczne:

Bogucice, Piotrowice.

Nazwy relacyjne ponowione:

Alfred, Agnieszka, Norma, Uthemann, Wilhelmina, Amanda, Huta Arnold, Os. Adama, Kolonia Zuzanna, Boże Dary, ul. Borki, ul. Dąbrowa, ul. Karbowa, ul. Kokociniec, ul. Morawa, ul. Muchowiec, ul. Obroki, ul. Pod Młynem, ul. Stawiska, ul. Wesoła, ul. Wymysłów, ul. Zadole, ul. Załęska Hałda, ul. Zaopusta.

Nazwy pamiątkowe:

• Odosobowe:

os. Jerzego Kukuczki, os. Konstantego Michalskiego, Kolonia Wysockiego, pl. Alojzego Budnioka, pl. Walentego Fojkisa, pl. Augusta Hlonda, pl. Karola Miarki, pl. Józefa Rostka, pl. Wilhelma Szewczyka, pl. Emila Szramka, pl. Justyna Widucha, ul. Ferdynanda Adamczyka, ul. Stanisława Adamskiego, ul. Braci Stawowych, ul. Braci Woźniaków, ul. Emanuela Imieli, ul. Tadeusza Kalinowskiego, ul. Józefy Kantorówny, ul. Adama Kocura, al. Wojciecha Korfantego, ul. Gustawa Morcinka, ul. Rudolfa Niemczyka, ul. Józefa Rymera, ul. Mariana Sobańskiego, ul. Konstantego Woźniczki, ul. Alfonsa Zgrzebnioka.

• Inne:

ul. Dziewięciu z „Wujka”, ul. Harcerzy Września 1939.

Inne:

Kolonia Morawa.

Tabela 1.2. Zestawienie ilościowe nazw miejskich motywowanych.

Nazwy motywowane		Liczba		%
topograficzne		55		14%
lokalizujące		118		29%
kierunkowe		31		8%
kulturowe		40		10%
dzierzawcze		15		3,5%
okolicznościowe		2		0,5%
patronimiczne		2		0,5%
relacyjne ponowione		35		9%
pamiątkowe	odosobowe	92	97	25%
	inne	5		
inne		2		0,5%
		397		100%

Wśród nazw motywowanych na obszarze Katowic największą grupę stanowią nazwy lokalizujące. Najgłębiej zakorzenione w świadomości mieszkańców miasta. Kolejną dużą grupę stanowią nazwy pamiątkowe, upamiętniające ludzi i wydarzenia mające związek z historią tworzenia aglomeracji oraz walki o polskość na tych terenach. Związek z hi-

storycznym ukształtowaniem terenu i kulturą tego obszaru mają nazwy topograficzne, kulturowe, dzierżawcze i relacyjne ponowione.

Nazwy niemotywowane:

Nazwy pamiątkowe:

• Odosobowe:

os. Ignacego Paderewskiego, Os. Nikosa Belojannisa, os. Stanisława Staszica, os. Karola Bohdanowicza, pl. Andrzeja, pl. Bolesława Chrobrego, pl. Jana Pawła II, pl. Jana Kaspro-wicza, ul. Adama Asnyka, ul. Karola Adwentowicza, ul. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, ul. św. Barbary, ul. Bolesława Chrobrego, ul. Stefana Batorego, ul. Tadeusza Boya-Żeleń-skiego, ul. Stefana Czarnieckiego, ul. Karola Darwina, ul. Marii Dąbrowskiej, ul. Alek-sandra Fredry, ul. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, ul. Kazimierza Iłakowiczówny, ul. Stefana Jaracza, ul. Karolinki, ul. Jana III Sobieskiego, ul. Jana Kochanowskiego, ul. Marii Konopnickiej, ul. Tadeusza Kościuszki, ul. Matki Teresy z Kalkuty, ul. Bolesława Leśmiana, ul. Jana Matejki, ul. Cypriana Kamila Norwida, ul. Elizy Orzeszkowej, ul. Józefa Poniatowskiego, ul. Antoniego Słonimskiego, ul. Leopolda Staffa, ul. Juliana Tuwima, ul. Stefana Wyszyńskiego, ul. Ludwika Zamenhofs, ul. Stefana Żeromskiego.

• Inne:

os. Odrodzenia, pl. Grunwaldzki, pl. Gwarków, pl. Obrońców Katowic, pl. Oddziałów Młodzieży Powstańczej, pl. Ogród Dworcowy, pl. Powstańców Śląskich, pl. Rady Europy, pl. Sejmu Śląskiego, pl. Wolności, pl. Wyzwolenia, pl. Żołnierza Polskiego, ul. Armii Krajowej, ul. Batalionów Chłopskich, ul. Bohaterów Monte Cassino, ul. Jagiellońska, ul. Krakusa, ul. Obrońców Westerplatte, ul. Szarych Szeregów, ul. 73 Pułku Piechoty.

Nazwy od wydarzeń historycznych:

ul. Wiosny Ludów, ul. 1 Maja, ul. 11 Listopada, ul. 18 Sierpnia, ul. 3 Maja, ul. 9 Maja.

Nazwy geograficzne:

ul. Alpejska, ul. Barcelońska, ul. Bieszczadzka, ul. Chocimska, ul. Gdańska, al. Górno-śląska, ul. Japońska, ul. Kijowska, ul. Krakowska, ul. Lwowska, ul. Łużycka, ul. Mazurska, ul. Oświęcimska, ul. Podhalańska, ul. Połomińska, ul. Sandomierska, ul. Świdnicka, ul. Ty-ska, ul. Ustrońska, ul. Warszawska, ul. Wrocławska, ul. Zakopiańska, ul. Żarnowcowa.

Nazwy przyrodnicze:

• Przyroda ożywiona:

os. Ptasie, ul. Akacjowa, ul. Albatrosów, ul. Astrów, ul. Azalii, ul. Bażantów, ul. Biedro-nek, ul. Bocianów, ul. Brzoskwiniowa, ul. Bzów, ul. Cisowa, ul. Chabrowa, ul. Chmiel-na, ul. Czajek, ul. Dzieciołów, ul. Gawronów, ul. Gerberów, ul. Gołębia, ul. Grzybowa, ul. Hiacyntów, ul. Jabłoniowa, ul. Jagodowa, ul. Jaworowa, ul. Jesionowa, ul. Kamelii, ul. Kasztanowa, ul. Koników Polnych, ul. Lawendowa, ul. Lisa, ul. Łososiowa, ul. Ma-ków, ul. Motyli, ul. Niezapominajek, ul. Orzechowa, ul. Owsiana, ul. Paproci, ul. Pawia, ul. Pelikanów, ul. Pierwiosnków, ul. Przebiśniewów, ul. Rumiankowa, ul. Rzepakowa, ul. Sikorek, ul. Skowronków, ul. Słonecznikowa, ul. Świerkowa, ul. Tulipanów, ul. Ty-miankowa, ul. Węgorzy, ul. Wiklinowa, ul. Zawilców, ul. Żurawia, ul. Żytnia.

• Przyroda nieożywiona:

ul. Bazaltowa, ul. Krzemienka, ul. Marmurowa, ul. Szafronowa, ul. Złota.

Nazwy metaforyczne:

os. Na Alpach, os. Ducha, Dobra Myśl, os. Przedwiośnie, ul. Chłodna, ul. Deszczowa, ul. Dobra, ul. Lodowa, ul. Miła, ul. Mroźna, ul. Nowy Świat, ul. Piękna, ul. Przyjazna, ul. Przyjemna, ul. Słoneczna, ul. Śniegowa, ul. Urocza, ul. Zdrowa, ul. Zimowa.

Nazwy odzawodowe:

ul. Bednarska, ul. Ciesielska, ul. Kołodziejska, ul. Komandorska, ul. Kombajnistów, ul. Literatów, ul. Meteorologów, ul. Pilotów, ul. Podchorążych, ul. Rybacka, ul. Traktorzystów, ul. Transportowców, ul. Wytapiaczy.

Nazwy etniczne:

ul. Góralska, ul. Huculska.

Inne:

ul. Gajowa, ul. Glebowa, ul. Grodowa, ul. Kosmiczna, ul. Koszykowa, ul. Ludowa, ul. Marzanny, ul. Młodzieżowa, ul. Niwna, ul. Owocowa, ul. Pokoju, ul. Rolna, ul. Rycerska, ul. Sadowa, ul. Sienna, ul. Smolna, ul. Spółdzielczości, ul. Sputników, ul. Strzałowa, ul. Styczniowa, ul. Warzywna, ul. Wędkarska, ul. Załogowa.

Tabela 1.3. Zestawienie ilościowe nazw miejskich niemotywowanych.

Nazwy niemotywowane		Liczba		%
pamiątkowe	odosobowe	319	362	47%
	inne	43		
od wydarzeń historycznych		7		0,8%
geograficzne		74		9,5%
przyrodnicze	przyp. ożywiona	192	199	26%
	przyp. nieożywiona	7		
metaforyczne		46		6%
odzawodowe		33		4%
etniczne		2		0,2%
inne		49		6,5%
		772		100%

Wśród nazw niemotywowanych prym wiodą nazwy pamiątkowe, upamiętniające ludzi i wydarzenia ważne dla każdego Polaka, nie tylko dla mieszkańca Katowic. Nazwy te są związane z burzliwą historią tego obszaru, która miała również wpływ na losy całego kraju i narodu polskiego. Zaskakująco niewiele jest ulic noszących nazwy związane z ogólnopolskimi wydarzeniami historycznymi. Pokazną grupę stanowią nazwy przyrodnicze i geograficzne, a także metaforyczne i odzawodowe.

2. Klasyfikacja formalna

Nazwy dzielnic i ulic mogą być syntetyczne lub analityczne (w postaci zestawień i wyrażen przyimkowych).

Przykłady nazw syntetycznych:

Kamionka, Koszutka, Bogucice, Drajok, Karbowa, Muchowiec, Załęże, Obroki, Klimzowiec, Sośnina, Dąb, Alfred, Agnieszka, Józefowiec, Wełnowiec, Kokociniec, Ligota, Panewniki, Sadyba, Wymysłów, Zadole, Brynów, Szadok, Zawodzie, Burowiec, Norma, Pniaki, Bagno, Szabelnia, Szopienice, Wilhelmina, Amanda, Janów, Nikiszowiec, Giszowiec, Murcki, Hamerla, Ochojec, Piotrowice, Kopaniny, Zarzecze, Kostuchna, Podlesie, Dąbrowa, Kopaniny, Zaopusta, pl. Gwarków, pl. Wolności, pl. Wyzwolenia, pl. Andrzeja, ul. Akacyjowa, ul. Albatrosów, ul. Bałtycka, ul. Bankowa, ul. Barbórki, ul. Ewy, ul. Fabryczna, ul. Filarowa, ul. Giszowiecka, ul. Harcerska, ul. Huculska, ul. Jałowcowa, ul. Karliczka, ul. Katowicka, ul. Legnicka, ul. Lędzińska, ul. Mariacka, ul. Obroki, ul. Odrodzenia, ul. Partyzantów, ul. Pokoju, ul. Radosna, ul. Rzeczna, ul. Sądowa, ul. Szkolna, ul. Szpitalna, ul. Teatralna, ul. Walecznych, ul. Zielona, ul. Źródłana.

Przykłady nazw analitycznych:

- W postaci zestawień:

Katowicka Hałda, Kuźnica Bogucka, os. Jerzego Kukuczki, os. Ignacego Paderewskiego, Załęska Hałda, os. Wincentego Witosa, os. Tysiąclecia Państwa Polskiego, os. Dębowe Tarasy, Dobra Myśl, Kolonia Wojewódzka, os. Bulwary Rawy, Dąbrówka Mała, Kolonia Morawa, Kolonia Stawiki, Huta Arnold, Boże Dary, pl. Bolesława Chrobrego, pl. Augusta Hlonda, pl. Karola Miarki, pl. Ogród Dworcowy, pl. Powstańców Śląskich, pl. Rady Europy, pl. Sejmu Śląskiego, pl. Żołnierzy Września, ul. św. Anny, ul. Armii Krajowej, ul. Batalionów Chłopskich, ul. Jana Chęcińskiego, ul. Karola Darwina, ul. Dobrego Urobku, ul. Walentego Fojkisa, ul. św. Jana, ul. Jaworowa Tylna, ul. Kłodnicka Stara, ul. Koników Polnych, ul. Bolesława Leśmiana, ul. Mariacka Tylna, ul. Obrońców Westerplatte, al. Walentego Roździeńskiego, ul. Wilcze Kąty, ul. 73 Pułku Piechoty, ul. 11 Listopada.

- W postaci wyrażen przyimkowych:

os. Na Alpach, Pod Młynem, os. Pod Kasztanami, os. Pod Dębem, pl. Pod Lipami, ul. Na Obrzeżu, ul. Nad Jarem, ul. Nad Osiekiem, ul. Nad Potokiem, ul. Nad Stawem, ul. Nad Strumieniem.

Nazwy w postaci wyrażen przyimkowych występują we współczesnym polskim nazewnictwie miejskim dość rzadko. Wypierają je popularniejsze obecnie nazwy w postaci zestawień. Przedstawione w materiale przykłady nazw w formie wyrażen przyimkowych mają postać nazw terenowych. Przekazują one informacje o położeniu ulic w sąsiedztwie zbiorników wodnych (ul. Nad Stawem), potoków (ul. Nad Potokiem, ul. Nad Strumieniem), łąk (ul. Nad Osiekiem), wąwozów (ul. Nad Jarem), skupisk drzew liściastych (os. Pod Kasztanami, os. Pod Dębem, pl. Pod Lipami), wytworów ludzkiej cywilizacji (Pod Młynem). Należy jednak podkreślić, że dawne nazwy często ulegały zmianom strukturalnym

związany z adiektywizacją¹⁰. Obecnie nie ma w Katowicach ul. *Za Dołem*, ale Zadole, nie ma ul. *Za Mułkiem* lecz Zamułkowa.

Postać nazwy terenowej wskazującej na odludne miejsce mają: ul. Wilcze Kąty i ul. Wymysłów, ta ostatnia ma dodatkowo zabarwienie emocjonalne pejoratywne.

Tabela 1.4. Zestawienie ilościowe nazw miejskich w klasyfikacji formalnej.

		Liczba		%
Nazwy syntetyczne		705		60%
Nazwy analityczne	w postaci zestawienia	451	464	40%
	w postaci wyrażenia przyimkowego	13		
		1169		100%

W analizie strukturalnej wyodrębniłam nazwy prymarne i sekundarne. Nazwy odprzymiotnikowe traktuję jako prymarne (sufiksacja zachodzi w obszarze apelatywnym). Tylko trzy nazwy odprzymiotnikowe są sekundarne (ul. Upadowa, suf. *-owa*, ul. Węglana, suf. *-ana*, ul. Zamułkowa, suf. *-owa*).

Nazw sekundarnych jest niewiele, a oto kilka przykładów:

Bogucice (suf. *-ice*), Muchowiec (suf. *-owiec*), Bederowiec (suf. *-owiec*), Koszutka (suf. *-ka*), Drajk (suf. *-ok*), Klimzowiec (suf. *-owiec*), Józefowiec (suf. *-owiec*), Panewniki (suf. *-nik*), Szadok (suf. *-ok*), Burowiec (suf. *-owiec*), Janów (suf. *-ów*), Giszowiec (suf. *-owiec*), Kostuchna (suf. *-na*), Okrąglica (suf. *-ica*).

Nazwy prymarne:

Kamionka, Katowicka Hałda, Obroki, os. Tysiąclecia Państwa Polskiego, os. Ptasie, Sośnina, Dąb, os. Dębowe Tarasy, os. Duchy, Alfred, Agnieszka, Dobra Myśl, Wymysłów, Norma, Pniaki, Pod Młynem, os. Przedwiośnie, Kolonia Zuzanna, Boże Dary, pl. Andrzeja, pl. Jana Kasprowicza, pl. Karola Miarki, pl. Żołnierza Polskiego, ul. Armii Krajowej, ul. Braci Woźniaków, ul. Długa, ul. Konna, ul. Elizy Orzeszkowej, ul. Podleśna, ul. Wincentego Pola, ul. Rzepakowa, ul. Wojska Polskiego, ul. Zachodnia, ul. Załęska, ul. Żelazna, ul. 73 Pułku Piechoty, ul. 1 Maja.

Tabela 1.5. Zestawienie ilościowe nazw miejskich według analizy strukturalnej.

			Liczba	%
Nazwy prymarne			1132	97%
Nazwy sekundarne			37	3%
			1169	100%

¹⁰ K. Handke, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] Rzetelska-Feleszko E. (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, op. cit., s. 295–296.

W uwagach językowych dotyczących nazw dzielnic i ulic Katowic należy podkreślić, że niektóre z nich występują tylko w postaci gwarowej, są to: Drajok, Szadok, Murcki (*umurckany* = *umorusany*), ul. Karliczka.

II. Cechy poznawcze nazw miejskich Katowic

Nazwy topograficzne charakteryzują teren.

Niektóre przykłady: Burowiec (*bury* ‘ciemnoszary o brudnym odcieniu’ SJPSz I 207), Szadok (*szady* ‘siwy’ BrücknerSEJP 538), Bagno (*bagno* ‘obszar trwale podmokły, trzęsawisko, grzęzawisko’ SJPSz I 105), Zadole (od wyraz. przym. *za dołem*), ul. Piaskowa, ul. Trzech Stawów, ul. Wapienna, ul. Wodna (w pobliżu rzeki Rawy), ul. Kamienna, ul. Podleśna.

Niektóre nazwy topograficzne pozwalają odtworzyć pierwotny krajobraz ziemi śląskiej. Przykłady: Ochojec (*choja* ‘drzewo iglaste, młode’ BrücknerSEJP 181), Załęże (*lęg* ‘nizina’ BrücknerSEJP 309), ul. Siedliska, ul. Skalna, ul. Skotnica, ul. Smugowa, ul. Stawiska, ul. Tarninowa (por. Tarnowskie Góry).

Nazwy kulturowe mają głównie związek z życiem gospodarczym rejonu.

Przykłady: ul. Pokładowa, ul. Ścianowa, ul. Filarowa, ul. Węglana, ul. Kopalniana, ul. Górniczego Stanu, ul. Dobrego Urobku, Norma, Huta Arnold, Kopaniny, ul. Przemysłowa.

Część z nich odzwierciedla dawne stosunki społeczne. Przykłady dzielnic: Obroki (*obrok* ‘co orzeczono, tj. ustanowiono, dań, podatek’ BrücknerSEJP 372), Ligota (*lgota* ‘ulżenie osadnikom w ciężarach’ J. Miodek 2002 371).

Takie nazwy, jak Sadyba (*sadyba* ‘osiedle, miejsce zamieszkane’ SJPSz III 157) mają znaczenie dla poznania historii osadnictwa (charakter interdyscyplinarny).

Nazwy dzierżawcze i patronimiczne informują o historycznej polskości ziemi śląskiej (pochodzą od staropolskich nazw osobowych).

Przykłady: Muchowiec (*Mucha*), Bederowiec (*Beder*), Klimzowiec (*Klimza*), Wełnowiec (*Wełna*), Nikiszowiec (*Nikisz*), Bogucice (*Boguta*). Część nazw dzierżawczych nawiązuje do historii osadnictwa niemieckiego na tym terenie. Przykłady: Giszowiec (*Giesche*), Hamerla (*Hamerl*).

Nazwy lokalizujące podkreślają charakter przemysłowy miasta.

Przykłady: ul. Szybowa, ul. Wytobiskowa, ul. Hutnicza, ul. Cynkowa, ul. Stalowa, ul. Żelazna, ul. Fabryczna.

III. Funkcje nazw miejskich Katowic

Nazwy niemotywowane to wtórnie nazwy pamiątkowe i formy przymiotnikowe od nazw pospolitych przyrody ożywionej i nieożywionej.

Nazwy pamiątkowe w dużej mierze dedykowane są bohaterom walk w o wolność, ludziom zasłużonym w działalności kulturalnej i społecznej (ul. Braci Stawowych, ul. Braci Wiechułów, ul. Karola Miarki, Józefa Piechy). Mniej jest nazw upamiętniających powszechnie znane postacie w Polsce (ul. Aleksandra Fredry, ul. Marii Konop-

nickiej, ul. Mikołaja Kopernika, ul. Juliana Tuwima, ul. Ludwika Zamenhofs, ul. Marii Skłodowskiej-Curie). Proporcje te dotyczą także nazw upamiętniających działalność organizacji patriotycznych, bojowych, społecznych, kulturalnych (ul. Harcerzy Września 1939, ul. Karola Kornasa, os. Konstantego Michalskiego, pl. Alojzego Budnioka, pl. Augusta Hlonda, kard., pl. Józefa Rostka, dr, pl. Wilhelma Szewczyka, ul. Arki Bożka, ul. Alfonsa Górnika, ul. Emanuela Imieli, ul. Józefy Kantorówny, ul. Piotra Kołodzieja, ul. Zofii Koniarkowej, ul. Zofii Kossak-Szczuckiej, ul. Feliksa Bocheńskiego, ul. Mariana Sobańskiego).

W okresie niewoli nazwy dzielnic i ulic były niemieckie¹¹. Podkreślały obcą dominację we wszystkich dziedzinach życia (Graf Reden Straße, Egerlandweg, Traugottstraße, Hermann Göring Straße, Hansaweg, Kunigundenstraße, Richard Wagner Straße, Gutenbergstraße, Direktionstraße, Fabrikstraße, Emmastraße, Bismarckstraße, Hubertusstraße, Josef Beder Straße, Tiele Winckler Straße). Wiele nazw ulic okupowanych Katowic zachowało pierwotną nazwę, przetłumaczoną jednak na język niemiecki (Marktplatz, Agnesstraße, Reichsbank Straße, Rawastraße, Schulstraße, Gemeindestraße, Kattowitzerstraße, Theaterstraße, Hüttenstraße).

W okresie PRL nazwy miały wydźwięk ideologiczny¹² (pl. Zwycięstwa, pl. Czerwonych Kosynierów, pl. Feliksa Dzierżyńskiego, ul. Ormowców, ul. Fryderyka Engelsa, ul. Feliksa Dzierżyńskiego, ul. Zjednoczenia Partii, ul. SDKPiL, ul. PKWN, ul. Karola Marksa, ul. Armii Czerwonej, ul. Włodzimierza Lenina, ul. Obrońców Pokoju, ul. Obrońców Stalingradu, ul. XXX-lecia PRL, ul. Bolesława Bieruta, ul. Antoniego Makarenki, ul. Siergieja Kirowa).

Przełomem w rozwoju i funkcjonowaniu nazewnictwa miejskiego było pojawienie się polityki nazewnicznej (por. J. Chojnacki 2008 523). Narodziła się ona w końcu XIX wieku. Proces tworzenia nazw został zastąpiony aktem urzędniczej decyzji (proces tworzenia dotyczy nazw motywowanych – są one wytworem społecznym). Powstały nowe rodzaje nazw, tzw. nazwy niemotywowane. *„Twórcy nazw niemotywowanych czerpią z gotowych wzorów – zbiorów nazw własnych i nazw pospolitych. Są to głównie zbiory nazwisk, nazw organizacji społecznych, bojowych itp., nazw wydarzeń historycznych, nazw geograficznych i przyrodniczych.”* (J. Chojnacki 2008 526).

Obecnie następuje przewartościowanie funkcji nazewnictwa miejskiego. Mieszkańcy wszystkich miast, nie tylko Katowic, dostrzegają głównie funkcję adresową nazw dzielnic i ulic. Nazwy pamiątkowe nie są już w takim stopniu jak dawniej nośnikami różnych idei (por. J. Chojnacki 2008 524). O przewartościowaniu owej funkcji świadczy też duży procent nazw lokalizujących i pochodzących od nazw pospolitych (form przymiotnikowych przyrody ożywionej i przyrody nieożywionej).

Objaśnienie skrótów cytowanych publikacji:

BrücknerSEJP – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970.

¹¹ K. Göldner, *Adress-Buch und Geschäfts-Handbuch der Stadt Kattowitz für das Jahr 1894: erster Jahrgang*, Kattowitz 1894, s. 270–280.

¹² S. Galocz (red.), *Plan miasta Katowice*, Warszawa 1977.

J. Chojnacki 2008 – J. Chojnacki, *Nazwy ciągów i obiektów komunikacyjnych (ulic, alei, placów, mostów, itp.)*, [w:] Zagórski Z. (red.) *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, Poznań 2008.

J. Miodek 2002 – J. Miodek, *Słownik ojczyzny polszczyzny*, Wrocław 2002.

SJPSz – *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I–III, Warszawa 1999.

Bibliografia

Chojnacki J., *Nazwy ciągów i obiektów komunikacyjnych (ulic, alei, placów, mostów, itp.)*, [w:] Zagórski Z. (red.) *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, s. 427–537.

Galocz S. (red.) *Plan miasta Katowice*, PPWK, Warszawa 1977.

Göldner K., *Adress-Buch und Geschäfts-Handbuch der Stadt Kattowitz für das Jahr 1894: erster Jahrgang*, Druck und Verlag von Gebrüder Böhm, Kattowitz 1894.

Handke K., *Nazewnictwo miejskie* [w:] Rzetelska-Feleszko E. (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, IJP PAN, Warszawa–Kraków 1998, s. 283–307.

Handke K., *Polskie nazewnictwo miejskie*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy Omnitech Press, Warszawa 1992.

Handke K., *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, „Prace Onomastyczne”, t. 13, Stieber Z., Taszycki W., Urbańczyk S. (red.), PAN, Wrocław 1970.

Konopska B. (red.), *Plan miasta Katowice*, COPERNICUS, Warszawa 2005.

Kopertowska D., *Kielce. Historia i współczesność w nazewnictwie*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2001.

Rospond S., *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Seria A. Nr 58, Floryan W. (red.), PWN, Wrocław 1957.

Supranowicz E., *Nazwy ulic Krakowa*, IJP PAN, Kraków 1995.

Taszycki W., *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1946.

Zagórski Z., *Nazwy części miasta (dzielnic, osiedli, wsi, osad miejskich)*, [w:] Zagórski Z. (red.), *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, s. 31–164.